

POSTANOWIENIE

Dnia 30 marca 2011 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Jan Górowski (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Iwona Koper

SSN Dariusz Zawistowski

w sprawie z powództwa Agnieszki P.
przeciwko Krzysztofowi S.
o zachowek,
po rozpoznaniu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym
w dniu 30 marca 2011 r.,
na skutek zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy
postanowieniem z dnia 16 listopada 2010 r.,

"Czy uprawnionym w rozumieniu art. 991 k.c. jest również
spadkobierca, który został powołany do spadku z ustawy,

i w przypadku udzielenia odpowiedzi pozytywnej

czy wartość gospodarstwa rolnego, będącego przedmiotem
umowy darowizny, zawartej w związku z zaprzestaniem działalności
rolniczej darczyńców i dla nabycia świadczeń z ubezpieczenia
społecznego rolników uwzględnia się przy ustalaniu zachowku?"

odmawia podjęcia uchwały.

Uzasadnienie

W toku rozpoznawania apelacji pozwanego Sąd Okręgowy na podstawie art. 390 § 1 k.p.c., przedstawił Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia zagadnienia prawne dotyczące następującego stanu faktycznego: spadkodawczyni Urszula S. zmarła w 2007 r. nie pozostawiając testamentu. Jej mąż oraz każde z dwójki dzieci uzyskali stwierdzenie nabycia spadku na podstawie ustawy; każde po 1/3 części. W dniu 23 marca 1995 r. spadkodawczyni wraz z mężem zawarli z synem notarialną umowę nazwaną darowizny gospodarstwa rolnego. W tej umowie stwierdzili, że zaprzestają prowadzenia działalności rolniczej i przedłożyli notariuszowi decyzję Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego z dnia 31 stycznia 1994 r. ustalającą prawo Urszuli S. do uzyskania renty rolniczej. Jednocześnie w umowie ustanowiono na rzecz darczyńców służebność osobistą polegającą na korzystaniu z dwóch izb w budynku mieszkalnym, a także z piwnicy, strychu oraz z zabudowań gospodarczych.

Po zawarciu umowy jej strony przez wiele lat pozostawały w konflikcie, skutkiem którego darczyńcy kilkakrotnie występowali o odwołanie dokonanej darowizny. Ich powództwa za każdym razem były oddalane, a sądy zawartą umowę traktowały jako darowiznę, a nie umowę z następcą, która została uregulowana w art. 84 i nast. ustawy z dnia 20 grudnia 1990 o ubezpieczeniu społecznym rolników (jedn. tekst: Dz.U. z 2008 r. Nr 50, poz. 291, dalej: „ustawa”).

Po śmierci spadkodawczyni jej córka wystąpiła przeciwko bratu o zasądzenie na jej rzecz kwoty 33 500 zł z tytułu uzupełnienia należnego jej zachowku. Podniosła, że otrzymana w wyniku dziedziczenia ustawowego scheda spadkowa jest niższa od należnego jej zachowku, wyliczonego z uwzględnieniem doliczenia wartości darowizny uczynionej za życia przez spadkodawczynię na rzecz pozwanego. Pozwany zarzucił, że podstawą przeniesienia na niego własności gospodarstwa rolnego nie była umowa darowizny, lecz umowa przekazania gospodarstwa rolnego.

Sąd Rejonowy uwzględnił powództwo wyrokiem zaocznym z dnia 22 września 2009 r., który po rozpoznaniu sprzeciwu pozwanego, wyrokiem z dnia 25.08.2010 r. został utrzymany w mocy. Od tego wyroku pozwany wniósł apelację, podtrzymując dotychczasowe zarzuty.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W judykaturze wyjaśniono, że jeżeli uprawniony do zachowku jest jednym ze współspadkobierców, który dochodzi do spadku na podstawie ustawy, to przysługuje mu przeciwko współspadkobiercom roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do uzupełnienia zachowku (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 2004 r., II CK 444/02, OSP 2007, nr 4, poz. 51). W przywołanej sprawie Sąd Najwyższy przypomniał, że *ratio legis* instytucji zachowku stanowi zapewnienie uprawnionym otrzymania określonej wartości ze spadku, bez względu na wolę spadkodawcy. Podkreślił, że roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia zachowku albo do jego uzupełnienia przysługuje uprawnionym wtedy, gdy we wskazany w kodeksie sposób (art. 991 § 2 k.c.: darowizna, powołanie do spadku, zapis) nie otrzymali od spadkodawcy takiej sumy. Nie ma przy tym znaczenia dla przysługiwania tego roszczenia okoliczność, czy zostali powołani do spadku z ustawy, czy na podstawie testamentu.

Przedstawiony pogląd Sąd Najwyższy podtrzymał w wyroku z 30.01.2008 r., III CSK 255/07 (OSNC 2009, nr 3, poz. 47). Jednoznacznie stwierdził, że wobec brzmienia art. 1000 k.c. status spadkobiercy nie wyklucza możliwości występowania z roszczeniem o zapłatę zachowku (uzupełnienie zachowku). Odmienna interpretacja jest niedopuszczalna, ponieważ umożliwiałaby *de facto* pozbawianie zachowku bez wydziedziczenia. Wystarczające byłoby bowiem, aby potencjalnie uprawniony do zachowku choć w niewielkiej części został spadkobiercą, aby nie mógł wystąpić z roszczeniem o zapłatę zachowku (jego uzupełnienie).

Zaprezentowany pogląd był już w judykaturze wyrażony wcześniej. W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 7 lipca 1964 r., I CR 691/63 (OSNC 1965, nr 9, poz. 143) przyjęto za oczywiste, że roszczenie o zapłatę zachowku (uzupełnienie zachowku) przysługuje także jednemu spadkobiercy dziedziczącemu na podstawie ustawy przeciwko drugiemu, jeśli spadkodawca za życia rozdysponował na rzecz pozwanego spadkobiercy składnikami majątku w formie darowizny (podlegającej zaliczeniu na poczet substratu zachowku).

Jednolite stanowisko judykatury jest także dominujące w piśmiennictwie.

Taki stan rzeczy uprawnia do stwierdzenia, że pierwsze przedstawione zagadnienie prawne nie budzi poważnych wątpliwości, co zgodnie z ugruntowaną

praktyką jest przesłanką do odmowy podjęcia uchwały (por. post. SN z 4.04.2003 r., III CZP 11/03, LEX Polonica nr 361039; post. SN z 9.04.2010 r., III CZP 15/10, LEX Polonica nr 2221402; post. SN z 27.06.2008 r., III CZP 25/08, OSNC 2009, nr 9, poz. 127; post. SN z 9.05.2008 r., III CZP 26/08, OSNC 2009, nr 6, poz. 90; post. SN z 27.05.2010 r., III CZP 27/10, LEX Polonica nr 2299662; post. SN z 23.04.2008 r., III CZP 34/08, LEX Polonica nr 1888386; post. SN z 30.05.2008 r., III CZP 40/08, LEX Polonica nr 1908540; post. SN z 14.07.2005 r., III CZP 42/05, LEX Polonica nr 382287; post. SN z 20.07.2005 r., III CZP 46/05, LEX Polonica nr 382926; post. SN z 25.06.2008 r., III CZP 46/08, LEX Polonica nr 1919816; post. SN z 9.07.2009 r., III CZP 47/09, LEX Polonica nr 2051715; post. SN z 11.9.2003 r., III CZP 49/03, OSNC 2004, nr 10, poz. 168; post. SN z 19.08.2009 r., III CZP 51/09, LEX Polonica nr 2069993; post. SN z 4.09.2009 r., III CZP 55/09, OSNC-ZD 2010, nr A, poz. 26; uchw. SN z 13.10.2005 r., III CZP 56/05, OSNC 2006, nr 7-8, poz. 119; post. SN z 14.09.2005 r., III CZP 62/05, LEX Polonica nr 387139; post. SN z 22.10.2009 r., III CZP 67/09, LEX Polonica nr 2089175; post. SN z 12.10.2005 r., III CZP 68/05, LEX Polonica nr 389363; post. SN z 6.07.2007 r., III CZP 68/07, LEX Polonica nr 1487098; post. SN z 17.09.2008 r., III CZP 70/08, LEX Polonica nr 1949462; uchw. SN z 5.12.2002 r., III CZP 71/02, OSNC 2003, nr 10, poz. 133; post. SN z 17.11.2009 r., III CZP 85/09, LEX Polonica nr 2098361; post. SN z 16.10.2008 r., III CZP 97/08, LEX Polonica nr 1956183; post. SN z 25.1.2007 r., III CZP 100/06, LEX Polonica nr 1152231; post. SN z 29.11.2007 r., III CZP 102/07, LEX Polonica nr 1748017; post. SN z 26.11.2009 r., III CZP 103/09, OSNC 2010, nr C, poz. 82; post. SN z 23.01.2004 r., III CZP 107/03, LEX Polonica nr 365723; post. SN z 20.11.2008 r., III CZP 109/08, LEX Polonica nr 1966660; post. SN z 15.12.2006 r., III CZP 112/06, LEX Polonica nr 1048714; post. SN z 20.11.2008 r., III CZP 113/08, LEX Polonica nr 1966637; uchw. SN z 20.01.2010 r., III CZP 116/09, OSNC 2010, nr C, poz. 92.).

Drugie zagadnienie dotyczy przewidzianego w kodeksie cywilnym doliczania darowizn dokonanych przez spadkodawcę za życia do substratu majątku będącego podstawą ustalenia wysokości należnego uprawnionym zachowku (substratu zachowku). Jego sformułowanie nie jest precyzyjne skoro może wynikać z niego, że Sąd nie jest pewien, czy wartość gospodarstwa rolnego będącego przedmiotem

umowy darowizny uwzględnia się przy ustalaniu zachowku, jeżeli została ona dokonana w związku z zaprzestaniem działalności rolniczej niezbędnym do uzyskania przez darczyńców świadczeń z ubezpieczenia społecznego. Z drugiej strony samo brzmienie tego zagadnienia może wskazywać, że Sąd Okręgowy ma wątpliwość co do tego, czy rodzaj świadczenia objętego umową darowizny ma znaczenie dla oceny, czy wartość tego świadczenia podlega doliczeniu do substratu zachowku i na poczet zachowku uprawnionego.

W dodatku uzasadnienie postanowienia z dnia 16 listopada 2010 r. może prowadzić do wniosku, że występuje wątpliwość co do tego, czy rodzice zawarli z pozwanym umowę darowizny, czy też umowę z następcą unormowaną w art. 84 ustawy. W zasadzie zatem nie wiadomo dokładnie, co jest przedmiotem pytania Sądu Okręgowego, tzn. czy chodzi mu o ocenę, czy przedmiot darowizny ma znaczenie dla doliczania jej do substratu zachowku, czy też o przesądzenie, czy doliczaniu do substratu zachowku podlegają wyłącznie przysporzenia uzyskiwane na podstawie tylko darowizny, a nie pod każdym innym tytułem (a w szczególności na podstawie umowy z następcą).

W tym stanie rzeczy wymagała rozstrzygnięcia kwestia, czy zasygnalizowana niejasność drugiego przedstawionego zagadnienia prawnego oraz niespójność między jego brzmieniem a uzasadnieniem, uniemożliwia Sądowi Najwyższemu podjęcie uchwały.

Rolą Sądu Najwyższego nie jest rekonstrukcja wątpliwości, jaką ma sąd odwoławczy przedstawiający je do rozstrzygnięcia. To sąd występujący z zagadnieniem prawnym powinien jednoznacznie sformułować swoją wątpliwość oraz uzasadnić jej źródło i możliwe sposoby rozstrzygnięcia (por. uchw. SN z 25.06.2009 r., III CZP 35/09, OSNC 2010, nr 2, poz. 23; post. SN z 17.05.2007 r., III CZP 45/07, OSNC 2008, nr C, poz. 60; post. SN z 24.10.2003 r., III CZP 67/03, OSNC 2004, nr 12, poz. 199; post. SN z 25.10.2006 r., III CZP 73/06, LEX Polonica nr 419207; post. 7 sędziów SN z 24.02.2006 r., III CZP 91/05, LEX Polonica nr 401038; post. SN z 29.11.2005 r., III CZP 102/05, LEX Polonica nr 393241; post. SN z 12.01.2010 r., III CZP 113/09, LEX Polonica nr 2140428; post. SN z 14.12.2007 r., III CZP 116/07, LEX Polonica nr 1777316; uchw. SN z 21.12.2006 r., III CZP 131/06, OSNC 2007, nr 10, poz. 152; uchw. SN

z 30.01.2008 r., III CZP 134/07, OSNC 2009, nr 1, poz. 8; post. SN z 19.1.2007 r., III CZP 135/06, LEX Polonica nr 1138893; post. SN z 28.04.2004 r., II PZP 5/04, Lex Polonica nr 366583; post. SN z 13.12.2005 r., II UZP 14/05, OSNP 2006, nr 17-18, poz. 283; post. SN z 18.06.2002 r., III PZP 12/02, Lex Polonica nr 355808; post. SN z 7.12.2005 r., III SZP 4/05, OSNP 2006, nr 19-20, poz. 313).

Dodać należy, że podstawą odmowy podjęcia uchwały może być już tylko brak spójności między sentencją postanowienia o przedstawieniu zagadnienia prawnego i jego uzasadnieniem. Tymczasem, jak już wyżej zasygnalizowano, w sentencji postanowienia wyraźnie wskazano, że w sprawie została zawarta umowa darowizny, natomiast w uzasadnieniu sąd zdaje się przyjmować, że strony zawarły umowę z następcą, ponieważ rozważa, czy przysporzenie uzyskane na podstawie takiej umowy podlega doliczeniu do substratu zachowku na takich samych zasadach, jak są doliczane darowizny (post. SN z 27.05.2010 r., III CZP 24/10, LEX Polonica nr 2299609; post. SN z 29.11.2005 r., III CZP 102/05, LEX Polonica nr 393241).

Z utrwalonego orzecznictwa powołanego na wstępie wynika, że zagadnienie prawne zasługuje na rozstrzygnięcie w drodze uchwały między innymi wtedy, gdy ma charakter poważny i wywołuje rozbieżność w judykaturze. W żadnym wypadku rolą Sądu Najwyższego nie jest dokonywanie prostej wykładni prawa.

Gdyby w drodze zabiegów interpretacyjnych dojść do wniosku, że Sądowi Okręgowemu chodzi o odpowiedź na pytanie, czy doliczeniu do substratu zachowku podlega wartość gospodarstwa rolnego będącego przedmiotem umowy darowizny zawartej w związku z zaprzestaniem działalności rolniczej darczyńców i dla nabycia świadczeń z ubezpieczenia społecznego rolników, to tak postawione zagadnienie dowodzi, że w zakresie swojej kognicji sąd uznał zawartą przez rodziców z pozwanym umowę za darowiznę, a nie umowę z następcą.

Kwestia darowizn podlegających doliczeniu do substratu zachowku została jasno uregulowana w art. 993 i 994 k.c. Z przepisów tych wynika, że zasadą jest, iż zaliczeniu podlegają wszystkie darowizny. Wyjątek stanowią drobne darowizny przyjęte zwyczajowo w danych stosunkach oraz darowizny na rzecz osób niebędących spadkobiercami ani uprawnionymi do zachowku dokonane ponad 10 lat przed otwarciem spadku (dodatkowe wyjątki przewidują art. 994 § 2 i 3 k.c.).

Charakter powołanych przepisów jest jednoznaczny. Ustawodawca, poza wskazanymi wyjątkami, nie zdecydował się na uzależnienie doliczania wartości świadczeń na podstawie umów darowizn do substratu zachowku od ich przedmiotu. Bez względu więc na to, czy przedmiotem darowizny jest nieruchomości, czy ruchomość, gospodarstwo rolne, czy przedsiębiorstwo, wartość darowizny podlega zaliczeniu na substrat zachowku. Ponadto, ustawodawca nie uzależnił także kwestii doliczania darowizn do substratu zachowku od celu, w jakim darowizna została dokonana. Nie ma więc znaczenia, czy darczyńca chciał w ten sposób uregulować sprawy majątkowe, czy uzyskać uprawnienie do renty bądź emerytury. Istotne jest, że zdecydował się na zawarcie umowy darowizny w kształcie przewidzianym w kodeksie cywilnym.

Wobec braku przesłanek określonych w art. 390 § 1 k.p.c., należało odmówić podjęcia uchwały.